

Ο ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΦΩΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΛΩΤΙΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ἡ μελαγχολικὴ ἀπάντηση τοῦ νεκροῦ Ἀχιλλέα στὸν πολὺπλαγτο ἥρωα τῆς Ὀδύσσειας:

«... βουλοίμην καὶ ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλω
ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ ὧ μὴ βίοςτος πολὺς εἴη,
ἢ πᾶσιν νεκύεσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν¹»

συνιστᾷ τὸ ἀπόσταγμα τῆς θανατικῆς ἀντίληψης τοῦ Ὀμηρικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς θανατολογίας, σφραγισμένης ὀριστικὰ μὲ τὴν νίκη τῆς ζωῆς, διὰ τοῦ στόματος ἐνὸς νεκροῦ. Τὸ ἀρχαϊκὸ πνεῦμα αἰσθάνεται ἄφατη ὀδύνη καὶ τρόμο στὴν σκέψη τοῦ «εἰδώλου», διότι κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν χαρὰ τῆς ὑπάρξεως, ἡ ὁποία ὑποβάλλει τὴν ἀναγκαίαν μετάθεση τῆς θανατικῆς ἰδέας σ' ἓνα σκοτεινὸ κάτω κόσμος, σ' ἓνα Ἀλλοῦ, ἀνίκανο νὰ ἀπειλήσει ἄμεσα τὸ «φίλον φάος» καὶ τὴν «λαμπαδοῦχον ἡμέραν²». Ὁ ποιητικὸς λόγος τοῦ Εὐριπίδη

«τὸ φῶς τοῦδ' ἀνθρώποισιν ἡδιστον βλέπειν,
τὰ νέρθε δ' οὐδέν· μαίνεται δ' ὅς εὐχεται
θανεῖν· κακῶς ζῆν κρεῖσσον ἢ καλῶς θανεῖν»³

ἀποδεικνύει ὅτι καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς κλασσικῆς ἀκμῆς, ὁ θάνατος παραμένει ἡ ἐξουθένωση καὶ ἡ διάλυση, τὸ ἀπολύτως Ἄλλο ἐναντι τῆς ζωῆς.

Τὴν πρώτη δυνατότητα παραμυθητικῆς θεάσεως τοῦ βασιλείου τοῦ Πλούτωνα προβάλλει ἡ Ὀρφικὴ ἀντίληψη τῶν Ἡλυσίων Πεδίων. Ἀλλὰ ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν Ἄδη δὲν παύει νὰ εἶναι ἡ *τλημονεστέρα*⁴, γιὰ τὴν καὶ αὐτὰ ἐπιφυλάσσονται μόνο στοὺς ἥρωες καὶ στοὺς ἡμίθεους. Διὰ τῶν Πυθαγορείων, στὴν συνέχεια, εἰσάγονται στοιχεῖα ἠθικά, ὅπως ἡ κάθαρση τῆς ψυχῆς καὶ ἡ μετεμψύχωση, τὰ ὁποῖα συνδέουν τὴν φιλοσοφία μὲ τὴν

1. Π6. ΟΜΗΡΟΥ, Ὀδύσσεια 484-491.

2. Π6. ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ, Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι 1505-1509.

3. Π6. αὐτ. 1250-1252.

4. Π6. ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ, Μήδεια 1068.



ατομική σωτηρία, για να οδηγήσουν στην ήρακλείτεια ενότητα ζωής και θανάτου, όποτε ο θάνατος γεννά την ζωή και αυτή τον θάνατο. 'Ορόσημο στην πορεία του φιλοσοφικού στοχασμού, για την θαρραλέα ανάληψη του θανάσιμου εντός της ζωής και την αξιοπρεπή αντιμετώπισή του, αποτελεί ή μορφή του Σωκράτη, οί λόγοι του όποιου: «ἀλλὰ μὴ οὐ τοῦτ' ἢ χαλεπόν, ὦ ἄνδρες, θάνατον ἐκφυγεῖν ἀλλὰ πολὺ χαλεπώτερον πονηρίαν· θάπτον γὰρ θανάτου θεῖ⁵», θὰ οδηγήσουν την πλατωνική διάνοηση να περιορίσει την ἐμβέλεια του δεινού κακοῦ μόνο ἐπὶ τοῦ σώματος⁶, για να εἰσάγει την ἀθανασία τῆς ψυχῆς⁷. Ἀντιθέτως, ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύει τὸν σκεπτικισμό του στὸ *Περὶ ψυχῆς*, για να ἀντιπαραθέσει τελικά, στὰ Ἠθικά *Νικομάχεια*, τὴν ψυχικὴ δύναμη στὴν ψυχικὴ ἀθανασία.

Ἡ ἐπιστροφή στὸν δυῖσμό του Πλάτωνα καὶ στὴν προϋπαρξὴ τῆς ψυχῆς θὰ γίνεῖ ἀπὸ τὸν Πλωτῖνο, σκοπὸς τοῦ όποιου εἶναι να οδηγήσει στὸ θεῖο τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, ἀπαλλάσσοντάς την ἀπὸ τὰ σωματικὰ δεσμά. Οἱ περιορισμένες ἀναφορὲς τῶν Ἐννεάδων στὸ λῆμμα *θάνατος* δὲν σημαίνουν τὴν ἀπουσία τῆς μελέτης θανάτου μὲ τὴν ἔννοια τοῦ προβληματισμοῦ, ἀντιθέτως ὁ φιλόσοφος τὸν θεωρεῖ ὡς τὴν ἀπολύτως ἀπαραίτητη προϋπόθεση για τὴν κατανόηση τῆς σχέσεως τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα, ἀναγκαία βάση για τὸν φωτισμὸ τοῦ θανατικοῦ γεγονότος καὶ τῶν προεκτάσεών του, ὥστε να ὀρθωθῇ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ ὡς *μελέτη θανάτου*⁸ σὲ ὅλο της τὸ βάθος, δηλαδή ὡς θανατικὴ ἄσκηση.

Συμφώνως πρὸς τὴν ὁργανωτικὴ ἀρχὴ τοῦ Πλωτινικοῦ σύμπαντος⁹, μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς ὑπάρχει μιὰ ἀμοιβαία ἔλξη, ἀπηχοῦσα τὶς στωϊκὲς ἀντιλήψεις για τὴν παγκόσμια συμπάθεια. Ἡ ψυχὴ ἐκλέγει τὴν πτώση στὴν ὕλη για να αὐτοβεβαιωθῇ, διότι ὑπάρχει, ἐντός της, ἔμφυτη, ἡ ροπὴ στὴν ἐλευθερία καὶ στὴν δημιουργικὴ δράση¹⁰. Ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ἔν-χρονη, συνδέεται μὲ τὴν διάρκειά διὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἀνήκει στὸ αἰώνιο ὡς ἀπορροή του. Ἐπομένως, τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου, ἀφοῦ ἔχει δεδομένη ἐξέλιξη για τὸ σῶμα, ὡς διάλυση, καὶ για τὴν ψυχὴ, ὡς ἐπιστροφή στὸ Ἐνα, μετατίθεται ἀπὸ τὸ *post mortem* στὸ *ante mortem*. Ὁ φωτισμός του, πλέον, εἶναι συνέπεια τῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴν θανάσιμη γεγονότητα καὶ τῆς ἀντιμετωπίσεώς της, εἴτε ὡς *factum brutum*, εἴτε ὡς *amor fati*.

Ἡ πρόγευση τοῦ θανάτου, σύμφωνα μὲ τὸν πλωτινικὸ στοχασμό,

5. Π6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Ἀπολογία Σωκράτους* 39 a.

6. Π6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδων* 70 a.

7. Π6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδων* 107 a, *Πολιτεία* 618 a, *Φαῖδρος* 248.

8. Π6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδων* 80.

9. Π6. ΠΛΩΤΙΝΟΥ, *Ἐννεάδες* IV 3, 17-20.

10. Π6. *αὐτ.* V, 1, 1.



ἐξαρτᾶται καθοριστικὰ ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς σχέσεως μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς, κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ βίου. Τὸ περὶ θανάτου ἐρώτημα ὑπερβαίνει τὴν θνητότητα καὶ ἀναζητᾶ τὰ ὅριά του στὴν ἠθικότητα. Κατὰ συνέπεια, ὁ Πλωτίνος διακρίνει δύο τύπους ἀνθρώπων, τὸν ἐσωτερικὸ καὶ τὸν ἐξωτερικὸ, μὲ ἀντίστοιχη διάκριση τοῦ θανάτου σὲ ἀνώτερο ἀληθινὸ παράθυρο στὸ ἀπόλυτο, γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔλκεται ἀπὸ τὸ φῶς τῆς παγκόσμιας ψυχῆς — καὶ σὲ κατώτερο, σφραγισμένο ἀπὸ τὸ ζόφος τῆς ὕλης, γιὰ ἐκεῖνον ποὺ ἔχει ἀπορροφηθεῖ ἀπὸ αὐτήν.

Ὁ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀντιπαρατίθεται ὀριστικὰ «ἡ ἔνδον ψυχὴ» στὴν «ἔξω ἀνθρώπου σκιάν»,¹¹ βρίσκεται σὲ ἀπαυστη ἐγρήγορη, ἀγωνιζόμενος γιὰ τὴν ἀπόσπασή τῆς ψυχῆς τοῦ ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις καὶ ἐπιθυμίες, μὲ στόχο τὴν βιωμένη, ἐπαναληπτική, ἐπαφὴ μὲ τὸ θεῖο καὶ μὲ τὸ αἰώνιο. Δὲν ἀγγίζεται ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ πεπρωμένου τέλους καὶ δὲν διαμαρτύρεται ἐναντίον τῆς νεκρικῆς ἀνυπαρξίας. Εἶναι ὁ φρόνιμος, ὁ σπουδαῖος¹², ὁ ὁποῖος γνωρίζει, ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς του ἀναδιπλώσεως, ὅτι ἡ ὁδὸς τοῦ θανάτου εἶναι λυτρωτική, διότι ἐπιτρέπει στὴν ψυχὴ νὰ ἐπιστρέψει στὸ Ἕνα. Ὁ ἄνδρας φιλόσοφος τοῦ Πλατωνικοῦ *Φαίδωνος*, ὁ ὁποῖος «οὐδὲν ἄλλο ἐπιτηδεύεται ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι¹³», ὁλοκληρώνεται μὲ τὸν σπουδαῖο ἄνθρωπο τοῦ Πλωτίνου ποὺ εἶναι βέβαιος ὅτι, ὅταν παύσει νὰ ζῇ, ἡ ψυχὴ του «εἰς τὸ συγγενὲς ἀφικνεῖται». Ἡ βεβαιότητα αὐτὴ εἶναι κύημα τῆς ἐσωτερικῆς περιπέτειας πρὸς ἀναζήτησιν καὶ εὕρεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ, φῶς σκεπασμένο ἀπὸ ὁμίχλη¹⁴, καθαίρεται ἀπὸ τὴν καλύπτρα τοῦ γεώδους καὶ ἐκπέμπει τὴν ἀρχέγονη λάμψη της¹⁵. Ὁ αὐγασμὸς τῆς προϋποθέτει τὴν ἠθικὴ καθαρότητα τοῦ προσώπου, τὴν προσήλωσή του στὴν ἀρετή, διότι μόνον τὸ συγγενὲς μπορεῖ νὰ ἀτενίσει τὸ ὅμοιο¹⁶. Ἐπομένως στὸ κρηπίδωμα τοῦ Πλατωνικοῦ «ὁσίως βιώνει¹⁷» τίθεται ὡς ἀέτωμα ἡ ψυχὴ, «ἡ νοερὰ καὶ ὅλη τοῦ θεοῦ¹⁸», τοῦ Πλωτίνου, ὥστε ἡ βιωματικὴ ἀντίληψη τῆς θεϊκῆς τῆς φύσεως ἀπὸ τὸν στραμμένο στὰ γόνιμα ἐδάφη τῆς ἐνδοχώρας τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ἐπιστρέψει καὶ τὴν ὑπέρβαση τοῦ συμπαγοῦς τοῦ θανάτου. Τότε, μόνον, ἡ ἀρχαϊκὴ ἀπώθησή του ὑπερκερνᾷ-

11. Π6. *αὐτ.* III 2, 15, 48-50.

12. Π6. *αὐτ.* 14, 4, 42-34.

13. Π6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαίδων* 64 a.

14. Π6. *Ἐνν.* III 6, 5, 21-22.

15. Π6. *αὐτ.* I 6, 5, 50-53.

16. Π6. *αὐτ.* I 6, 9, 29-31.

17. Π6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *ὄπ. παρ.* 114 e.

18. Π6. *Ἐνν.* I 6, 5, 13-15.



ται καὶ τὸ θανάσιμο συναυξάνεται καὶ ἐπιθυμεῖται ὅσο καὶ ἡ καθαρότητα τῆς ψυχῆς, ἔχοντας ὡς κοινὸ μοχλὸ τὸν ἔρωτα τοῦ ἀγαθοῦ.

Ὁ Πλωτινικὸς ὁρισμὸς τῆς γενναιότητος ὡς ἀφοβίας θανάτου¹⁹ ἐπιτρέπει τὴν βαθύτερη πρόσβαση στὸ νόημα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, καὶ στὴν σχέση του μὲ τὸν θάνατο, διότι βασίζεται στὴν φυγή²⁰, στὴν στροφή στὰ μύχια τοῦ εἶναι, ὥστε νὰ ὁμοιωθῇ ἡ ψυχὴ του μὲ τὴ θεία φύση, ὅπως ἀποκαλύπτει τὸ συμπλήρωμα τοῦ ἀνωτέρω ὁρισμοῦ «οὐ φοβεῖται δὲ τοῦτο ὃς ἀγαπᾷ μόνος γενέσθαι»²¹. Ὁ Πλωτίνος προβάλλει τὸν μοναχικὸ ἄνθρωπο ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀνδρεῖο, διότι ἐρᾶται τὴν μοναξιά, μὲ τὴν ἐννοία ὅτι ἀποσπᾶται ἀπὸ τὸ δέλεαρ τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, γιὰ νὰ ἀνοίξει τὸν μονώτη διάλογο μὲ τὰ ἔγκατά του, ὅπως οἱ μυστικοὶ ἀποδημητές. Τὸ ἐσωτερικὸ του δύθισμα δὲν εἶναι ἀρρωστημένη ἀπόδραση ἀπὸ τὰ κοσμικὰ προβλήματα ἢ μηδενιστικὸς ἐφησυχασμός, ἀλλὰ μεταφυσικὴ ἀνάγκη ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἐνόραση τοῦ ἀληθοῦς, ἀνάλογη μὲ τὴν χαῖντεγγεριανὴ ἀγωνία²² ἢ ὁποία ἀποκαλύπτει τὴν θανάσιμη ρίζα τοῦ εἶναι, τὸ εἶναι —πρός— θάνατον ὡς βάση τοῦ αὐθεντικοῦ ζῆν.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἀναχώρηση εἶναι τὸ ἔρεισμα καὶ ἡ προϋπόθεση τοῦ μυστικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς ἐκστάσεως, κατὰ τὴν διάρκειά της ὁποίας αἴρεται ἡ διάκριση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, γιὰ νὰ μεταφερθῇ τὸ ἐγὼ σὲ μία κατάσταση θανάσιμης ὁμοιότητος²³. Σ' αὐτὴν τὴν φάση τοῦ ἀπολύτου ἀπλοῦ, ἡ ψυχὴ δὲν ἔχει ἀντίληψη τῆς σωματικῆς παρουσίας οὔτε συνείδηση ἐαυτῆς. Βρίσκεται στὴν κατάσταση τῆς νεκρικῆς ἀνυπαρξίας, νοιώθοντας ἀμυδρὰ ὅτι ἐπιστρέφει στὸ φῶς τοῦ Ἑνός, τὸ ὁποῖο ἦταν πάντα παρόν, ἀλλὰ ἦταν ἀνίκανη νὰ τὸ διακρίνει, ὡς ἀκάθαρτη. Διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐκστασιακοῦ θαύματος ἡ θανατικὴ γεγονότητα ἀποσπᾶται ἀπὸ τὴν *hora incerta*²⁴ τοῦ μέλλοντος, γιὰ νὰ ἐντεθῇ στὴν μυστικὴ ἐμπειρία ἐνὸς διεσταλμένου παρόντος. Ὁ θάνατος, πλέον, βιώνεται ὡς οἰκειότητα, ἀφοῦ καταφάσκει τὸν σωτήριο ἀποχωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ ὁ ὁρισμὸς του «ὁ δὲ ἔστι ὁ θάνατος χωρὶς εἶναι τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος²⁵», ἀπομακρύνει, γιὰ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, τὴν ἀνάγνωσή του ὡς Τρομεροῦ, γιὰ νὰ τὸν προβάλλει ἐντὸς τῆς ζωῆς, ὡς τὴν ἀποστραμμένη πλευρά της, ὡς τὴν σκοτεινὴ τῆς ὄψης.

19. Π6. *αὐτ.* I 6, 6, 8-11.

20. Π6. *αὐτ.* I 1, 2, 1.

21. Π6. *αὐτ.* I 6, 6, 8-11.

22. Π6. M. HEIDEGGER, *Was ist Metaphysik*, γαλλ. μτφρ. H. CORBIN, Paris, Gallimard, 1938, σσ. 60-72.

23. Π6. *Ἐνν.* I 9, 10, 11-12.

24. Π6. V. JANKELEVICH, *La mort*, Paris, Flammarion, 1977, σσ. 154-157.

25. Π6. *Ἐνν.* I 6, 6, 8-11.



Τὸ ἀντίθετο ἰσχύει γιὰ τὴν «αἰσχροὴν ψυχὴν» ποὺ «πεποίηκεν αὐτὴν ἀκάθαρτον καὶ πολλῶ τῷ κακῷ συμπεφυρμένην²⁶». Γι' αὐτὴν ὁ θάνατος εἶναι τὸ «κάτω καὶ τὸ σκοτεινόν²⁷»· εἶναι τὸ ἄφατο κακό· ἡ ἐχθρική ὑπόσχεση τῆς σωματικῆς ἐκμηδενίσεως, διότι ἐκείνη ἡ ψυχὴ τῆς ὁποίας φορέας εἶναι ὁ ἐξωτερικὸς ἄνθρωπος, ὄντας προσηλωμένη στὸ σῶμα καὶ ἐνασχολούμενη ἀποκλειστικὰ μ' αὐτό, γίνεται *σωματοειδής*²⁸. Ὁ θάνατος δὲν παύει νὰ εἶναι μέσα στὴ ζωὴ, ἀλλὰ κατὰ διαφορετικὸ τρόπο, διότι συνιστᾷ τὴν διαρκῆ ἀπειλή· διώνεται ὡς ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τῆς ὑπάρξεως καὶ ὄχι ὡς ἡ ἔσχατη κατάφαση τῆς ψυχικῆς ἀποδεσμεύσεως. Ὁ ἐξωτερικὸς ἄνθρωπος ἔχει μαζί του τὴν ἀγχώδη σχέση τῆς ἐπικειμένης ἐκμηδενίσεως.

Ἡ ἐπιγραμματικὴ ρήση «μὴ φιλοσωματεῖν καὶ καθαρὸς γίνεσθαι καὶ τοῦ θανάτου καταφρονεῖν» εἶναι τὸ τελικὸ ὀρθωμα τῆς Πλωτινικῆς διανοήσεως στὸ θανάσιμο ἐρώτημα, διότι ὁ φιλόσοφος θεωρεῖ τὸν ἐνάρετο ἄνθρωπο ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὸν φόβο καὶ τὴν ἄγνοια τοῦ θανάτου, ἐφ' ὅσον εἶναι στραμμένος στὶς ἀρχές τοῦ αἰώνιου καὶ ἀντιλαμβάνεται τὸν ἑαυτό του ὡς «φυτὸν οὐράνιον καὶ ὄχι ἔγγειον²⁹».

Ὁ Πλωτίνος προβάλλει, κατὰ συνέπεια, μία θρησκευτικὴ ἀξιολόγηση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, διότι ἡ ἀρετὴ δὲν ἀποσκοπεῖ στὴν κοσμικὴ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου ὡς κοινωνικοῦ ὄντος, ἀλλὰ στὸν ἐσωτερικὸ καθαρισμὸ καὶ στὴν ἀπαγκίστρωση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν βλαπτικὴ ἐπίδραση καὶ τὴν γοητεία τοῦ ἀλλότριου ὡς πρὸς τὴν οὐσία της, δηλαδὴ τοῦ σώματος. Κατ' ἀναλογίαν καὶ ἡ κακία δὲν συνιστᾷ σφάλμα ἠθικῆς τάξεως, ἀλλὰ ἀμάρτημα, μὲ τὴν χριστιανικὴ ἔννοια, τὸ ὁποῖο ἀπομακρύνει περισσότερο τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἀρχέγονη καθαρότητά της.

Ἡ νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου, σταθερὴ ἐξαγγελία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου, συμπύμπτει μὲ τὸ «κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος³⁰» τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ διαφέρουν στὸ ὅτι καὶ ἡ πλατωνικὴ καὶ ἡ πλωτινικὴ ἀνθρωπολογία εἶναι δυαρχικὲς μὲ θέση τῆς ψυχῆς καὶ ἄρνηση τοῦ σώματος, ὅποτε ἡ ἀθανασία ἀφορᾷ μόνο τὸ ψυχικὸ μέρος, ἐνῶ ἡ τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι μονιστικὴ μὲ ἀνάλογη πίστη στὴ θέωση καὶ τοῦ σώματος καὶ στὴν ἀνάστασή του «διότι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς³¹».

26. Πβ. *αὐτ.* I 6, 5, 33-38.

27. Πβ. *αὐτ.*

28. Πβ. Πλ. *Φαίδ.* 83 d.

29. Πβ. *Ἐνν.* V 19, 10, 11-12.

30. Πβ. *Κορινθ.* A 15, 51-57.

31. Πβ. *αὐτ.*



Ἡ ἔνθεση, ἀπὸ τὸν νεοπλατωνικὸ φιλόσοφο, τοῦ θανάτου ἐντὸς τῆς ζωῆς καὶ ἡ αἰσιόδοξη ἐνατένιση τῆς οὐσίας του ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη ἐπικαιρότητα γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῶν νέων ἐποχῶν, λάτρη καὶ θῦμα τῆς ὕλης. Ἡ ἀπόπνιξη τοῦ ἐνδομύχου, ὁ περιορισμὸς στὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι καὶ ὁ ἐξοβελισμὸς τοῦ χρόνου τῶν ὁραμάτων καὶ τοῦ μυστηρίου ὀριζοντίωσε τὴ ζωὴ· πέτυχε τὴν καταπτωτικὴ τῆς ἀπορρόφηση στὸν κόσμον· τὴν ἀπόκοψε ἀπὸ τὶς προσβάσεις τοῦ οὐ̐πω καὶ τοῦ οὐ̐κέτι³², γιὰ νὰ τὴν ἀγκιστρῶσει στὰ κράσπεδα ἐνὸς ἀποκομμένου παρόντος ποὺ ἐκτίθεται ἀδιάκοπα στὸν φόβο τῆς θανάσιμης προσβολῆς. Ὁ θάνατος συλλαμβάνεται ὡς ἡ πλεόν τραυματικὴ ἰδέα γιὰ τὸ ἐγὼ ποὺ ἐξαντλεῖται στὰ ἀνύσματα τῆς βουλήσεως τοῦ ζῆν, ἔχει τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ ἑαυτός του. Ἡ ἔντονη ἐξατομίκευση, ἀσθένεια τῆς ἐποχῆς μας, συνδυασμένη μὲ τὴν αὐταλλοτριώση καὶ τὴν μοναξιά, σὲ τίποτε δὲν ἀπηχεῖ τὸν ἀληθινὰ μοναχικὸ ἀποδημητὴ ποὺ ἀποσύρεται στὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ ἀνοιχθεῖ στὸν κόσμον.

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἐνστικτο τοῦ θανάτου στὴν θανατικὴ συνείδηση, ἀνακαλεῖ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο τοῦ Πλωτίνου, ποὺ ἔχει ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴν κάθε εἶδους ἐξωτερικὴ κατοχὴ καὶ βιώνει τὴν πενία³³ ὡς ἀρετὴ ἱκανὴ νὰ διανοίξει τὸν πεπερασμένο ἀνθρώπινο ὀρίζοντα στὸ συμπαντικὸ φῶς. Ὁ τονισμὸς τῆς πενίας δὲν ὑπονοεῖ ἀποξήρανση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἀλλὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς διὰ τῆς θεάσεως τοῦ κόσμου μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ἐπιστροφῆς στὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀπλοῦ. Δὲν θεωρεῖται ὡς στόχος ἡ ἐξόντωση τοῦ ἀμφισήμου, ἀλλὰ ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ μεταμόρφωσή του, ὥστε νὰ ὑψωθεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐνότητας³⁴.

Ὁ *homo interior* τοῦ Πλωτίνου ὁδηγεῖ σ' ἓνα σύγχρονο τύπο ἀσκητῆ ἀγίου³⁵ ἐντὸς τῆς ζωῆς, τοῦ ὁποίου ἡ αὐτοσυγκέντρωση δὲν σημαίνει ἀπόδραση ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ ἀνάληψη ἐσωτερικὴ τῆς κοσμικῆς περιπλοκότητος καὶ μεταστοιχειώσεώς της σὲ ἐλευθερία· σημαίνει κατάφαση τῆς ἀνθρώπινης περιπέτειας καὶ διαφάνεια τοῦ θανάτου, ἀποδέσμευση ἀπὸ τὸν περιορισμὸ τῆς ὕλης καὶ ἔνδυση τῆς πενίας,

32. Π6. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ φιλοσοφία τῆς καιρικότητος*, Ἀθήνα, ἔκδ. Καρδαμίτσα, 1983, σσ. 39-46.

33. Π6. L. A. SALOMÉ, *Ma vie*, Paris, P.U.F., 1977, σ. 127: «... στὴν ἀρχὴ πενία σήμαινε, γιὰ τὸν ἄνθρωπο γενικὰ καθὼς καὶ γιὰ τὸν ποιητὴ, τὸ γεγονὸς τοῦ νὰ εἶσαι διαθέσιμος γιὰ τὸ οὐσιῶδες, νὰ μὴν ἀφήνεσαι στὴν εὐκολία τοῦ ἐπουσιώδους· μιὰ στάση πλούτου (καὶ ἐσωτερικῆς ἀφθονίας)....».

34. Π6. M. MERLEAU-PONTY, *Le visible et l'invisible*, Paris, Gallimard, 1964, σ. 313.

35. Π6. N. BERDIAEFF, *Πνεῦμα καὶ πραγματικότητα*, μεταφρ. Α. Χατζηθεοδώρου, Ἀθήναι, Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, 1968, σ. 123.



Κ. ΣΠΑΝΤΙΔΟΥ

«γιατί ἡ Πενία εἶναι τὸ λαμπρὸ φῶς τῆς ψυχῆς³⁶»
καθὼς τὸ γράφει ποιητικὰ ὁ *Rilke*.

Κωνσταντίνα ΣΠΑΝΤΙΔΟΥ
(Ἀθήνα)

LA MORT CHEZ PLOTIN

Résumé

Plotin conçoit la mort comme la condition absolument nécessaire pour saisir la relation de l'âme et du corps, fondement essentiel pour éclairer l'évènement mortel, afin que la vie se dévoile comme un exercice de *l'hora incerta*. Le «gout» de la mort avant la mort, selon Plotin, se dépend définitivement par la qualité des rapports entre l'âme et le corps. Donc, le philosophe projette deux types humains, l'intérieur et l'extérieur, tout en discernant parallèlement la mort à supérieure et inférieure. Le premier type c'est le sage, le solitaire qui détache de la réalité pour pénétrer dans ses tréfonds; celui qui connaît que le chemin de la mort conduit à l'Un. Par conséquent la mort se révèle, comme une valeur indispensable pour arriver à la totalité de l'être. Le contraire est valable pour le type extérieur pour qui la mort est le mal ineffable parce que, toujours attaché à la matière, il a enchaîné son âme à son corps. Finalement Plotin, en introduisant la mort dans la vie, conduit à un modèle d'homme qui, détaché de toute sorte de possession, se saisit comme «une plante céleste et pas terrestre».

K. SPANTIDOU
(Athènes)

36. Π6. R. M. RILKE, *Oeuvres*, Paris, Seuil, 1972, τ. 2ος, «le livre d'heures» III, σ. 121.

